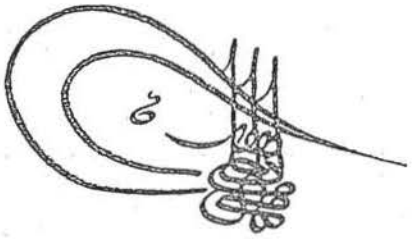
İstanbul Enstitüsü Dergisi

I

Müdür :
Prof. Ahmed ATEŞ

İSTANBUL — İSTANBUL MATBAASI
1955

HÜSREV PAŞA TÜRBESİ

EKREM HAKKI AYVERDİ

Bir zamanlar, Sarıgüzel'den biraz aşağıda, Yenibahçe deresi düzlüğü üzerinde, bedestanlı esnafın, uzunçarşılı ehl-i hirefin ve bir kısım ilmiye ricalinin makbul semti olan bir Hüsrev Paşa Çarşısı vardı. Bütün İstanbul çarşılarında olduğu gibi, ufak meydancığı üstünde asmalı sed kahvesi, mahallenin ihtiyaclarını temin eden dükkânları, sıbyan mektebi, taş çeşmesinden akan Kırkçeşme suyu, bir köşesinde bu su yollarında eminlik yapmış olan neccar Mehmed Efendi'nin oyma mermer parmaklıklı şirin türbesi ve asıl merkez cenahında da, çarşıya ismini veren Deli Hüsrev Paşa'nın müzeyyen türbesi bulunuyor; elli adım daha yukarıda da II. Bayezid'in kızı Hümâ Sultan yapısı Bâlî Paşa Camii ahengi tamamlıyordu. Şimdi bu kıvam bozulmuş, kaldırımlarına varıncaya kadar semt silinmiş, ağaç, çardak ve su kalmamış, çeşmenin yalağı çöplük olmuş, mekteb yıkılmış, ortada yangınlarda harab olmuş iki türbe kalmıştır; cami' de revaksız bir halde, güdük bir şekil almış, yıkıldıktan sonra yapılan yeni beton kubbesi de ölçüsüz düşmüştür.

Biz bu tetkikimizde, şimdiki Bâlî Paşa ve Hoca Efendi sokakları köşesine düşen Hüsrev Paşa Türbesi'nden bahsedeceğiz. Bu binaya ehemmiyet verdiren cihet, sadr-ı âzam olmamış vezir türbeleri içinde ilk süslü ve o nisbette mütenasib ve muhteşem vasfını haiz bulunmasıdır.

Osmanlı Devletinin teşekkülünden, bu binanın yapıldığı X. hicrî karnın ortalarına kadar geçen iki buçuk asır zarfında pek az ümerâ ve vüzerâ türbesine rast gelinmektedir; vezir payesindeki Veliyüddin oğlu şâir Ahmed Paşa'nın, ilk İstanbul sübaşısı Karıştıran Süleyman Bey'in, İzmir fâtihi şehid Hamza Bey'in ve torunu Kara Mustafa Paşa'nın Bursa'daki, hudud beyi Kuzgunsuz Mustafa Paşa'nın Üsküb'teki mütevazi' ve bazıları küçücük türbeleri parmakla sayılacak birer istisna teşkil eder. Sadr-ı âzamlık payesini ihraz etmiş olanlardan Çandırlılar'ın, Koca Mustafa Paşa'nın, Herseklioğlu Ahmed Paşa'nın mezarları müzeyyen birer lâhidden ibarettir ve ta Kanunî devrinedek, sadr-ı âzam türbesi olarak Rum Mehmed Paşa'nın basit, Davud Paşanın mutavassıt, Mahmud Paşa'nın muhteşem türbelerinden başkası yok gibidir. İkinci vezirlik pyesine kadar çıkmış olan Bosnalı Deli Hüsrev Paşa'nın türbesi ise, bunlar içinde birden bire muhteşem bir hüviyetle ortaya çıkan ilk nümunedir. Müteaddit yangınlar neticesin-

de büyük bir harâbîye düşmesine rağmen, Mahmud Paşa türbesi müstesna, hepsine tefevvuk eder; mi'mârî tenasüb ve ahenk bakımından kusursuz olduğu kadar, içi ve dışı müzeyyen ve mu'tena idi; halbuki bir kaç sene evveline aid olub «Sultân-ı Tunus ve Şah-ı Cezâyir» Barbaros Hayrüddin Paşa gibi derecesi ölçüler fevkinde büyük bir insanı barındıran türbe onun yanında pek basit ve ufak kalır.

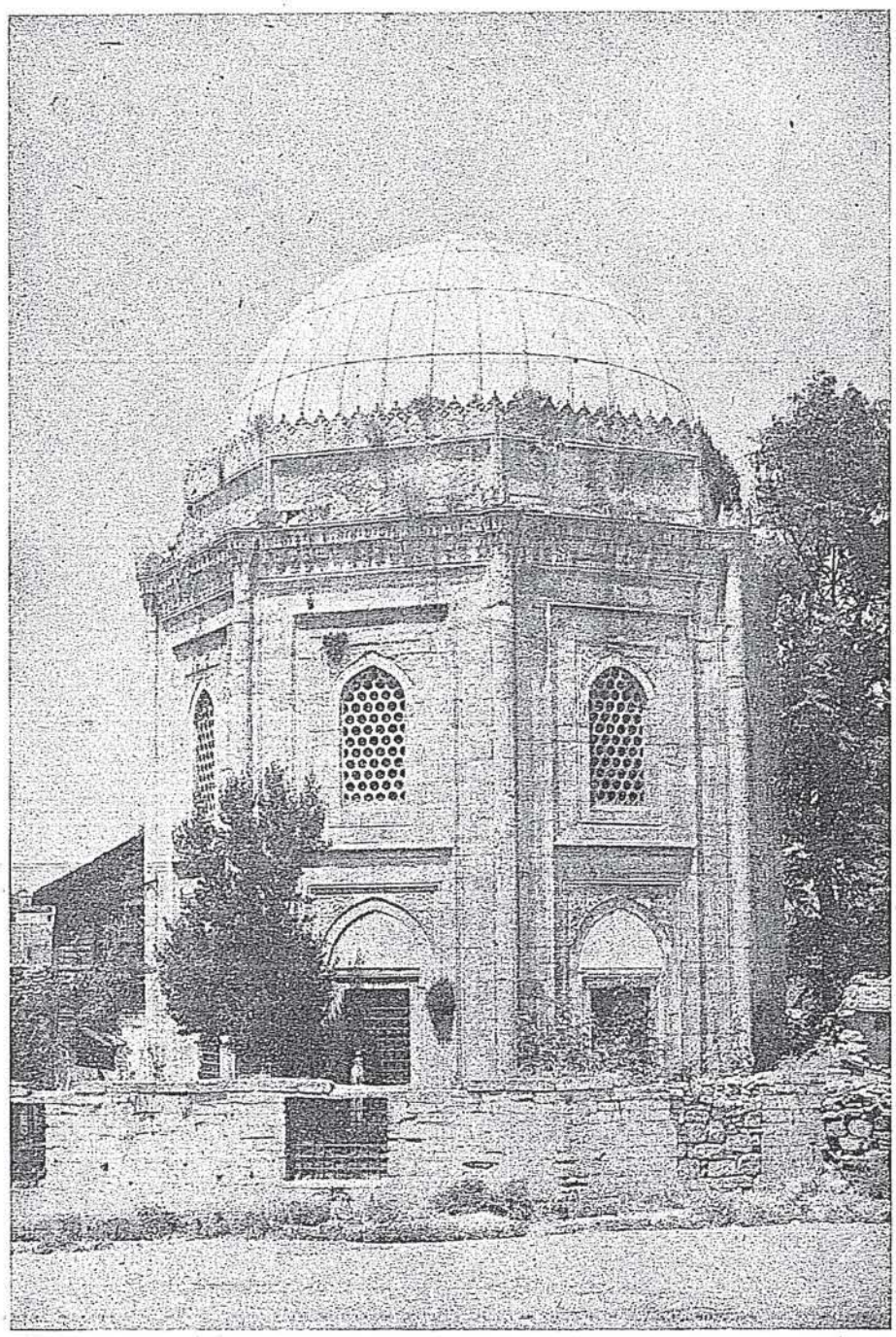
Deli Hüsrev Paşa Bosnalı ve Sokollu ailesine mensubdur. II. Sultan Selim'in lâlâsı ve Kıbrıs fâtihi Lâlâ Mustafa Paşa'nın ağabeyidir[1]; Enderun terbiyesinden sonra çırağ edilerek Kapıcılar Kethüdası, 925'te Konya, 928'de Diyarbekir, 938'de Haleb beylerbeyi, 941'de Mısır valisi oldu; 943'te Kubbe veziri ve sonra ikinci vezir olup, 951'de vefat etti. Evlâd ve ahfadı epeyi bir müddet devam eyledi. Evliya Çelebi[2], "(Hüsrev Paşa-yı Atîk merkadi) Yenibahçe kurbündedir; türbe kapısı üzerinde şu murassa' ve musanna' tarih mahkûktur" dedikten sonra, mahallinde yazacağımız tarih manzûmesini biraz farkla ve başlığın noksanı ile bildirmekte, mektebler bahsinde de

عزو اقبالیله خسرو پاشا مکتبی یاپدی ایده حق باقی
دیدی بر کامل او دم تاریخی دار تحصیل کلام باق ۹۴۷

kıt'asını nakletmektedir.

Hadikat'ül-cevami'de[3] Bâlî Paşa Camii bahsinde, "ve mezbûr çarşıya sebeb-i şöhret olan Hüsrev Paşa'nın anda mekteb ve türbe ve çeşmesi vardır. Paşa-yı merhum sadr-ı âzam iken katlolunup, ser-i maktu'u türbesine defn olundu; cesedi Tokat'tadır; türbesinin tâk babında olan tarih budur" deyip, Evliya Çelebi'nin derc ettiği tarihi yine başlığın noksanı ile fakat imlâsı daha doğru olarak, mektebin de yalnız tarih mısraını aynen kayd ediyor. *Hadîka*'nın matbu' nüshası, bundan sonra, IV. Sultan Murad'ın Tokat'ta idam ettirdiği diğer Hüsrev Paşa'nın terceme-i halini yazıyor. İkinci Hüsrev Paşa 1040'ta idam edildiğine nazaran, aralarında bir asır zaman farkı olan ayni isimdeki iki zatı, türbenin tarihini 952 olarak kaydetmesine rağmen, *Hadîka* birbirine karıştırıyor demektir[4]. Binaenaleyh *Hadîka*'nın XVII. asırdaki Sadrâzam Hüsrev Paşa'nın kesik başının buraya defnedilmiş olduğunu bildirmesini de kayd-ı ihtiyatla telâkki etmek icab etmektedir; bu keyfiyeti tahkik edecek başka bir işarete de tesadüf edilememiştir.

Tezkiret'ül-ebniye ve *Tezkiret'ül-bünyan*'da zikrolunduğuna nazaran, Sinan'a aid olan bina, mimarın ilk eserlerindendir. Altlı, üstlü birer penceresi olan sekiz köşeli bir plândadır; bir cebhesinde yalnız kapı bulunmaktadır; üstü sağır duvardır. İnşaat iç ve dıştan kâmilen yontma Bakırköy köfekisi ile yapılmıştır; köşelerin yedi tam ve iki yarım dıl'ı binadan taşkın görünüp, mütebakisi gövdeye karışan tamamı 12 dıl'ılı sütûn kalınlığında yığma kavallar bulunmakta, buna muttasıl, kuv-

Hüsrev Paşa türbesi.

Hüsrev Paşa türbesi kapı cebhesi.

vetlice bir kaval ve iki dişden mürekkeb silme bütün irtifâınca devam ederek, saçakta cebhe boyunca, kaidede 70 cm. tulde ufkî vaziyete geçmekte ve buradan tekrar şakule dönerek, pencerelerin üç tarafını dolaşıp, bir kitabe teşkil etmektedir; alt üst pencerelerin arasında bu silmenin yalnız kaval kısmı ufkî olarak geçip kitâbeyi iki kısma bölmektedir.

Köşe sütûncuklarının üstünde dilimli yaprak sırasından mürekkeb ve az taşkın bir başlık, cebhe düzlüklerinin orta yerinde üstü memeli ve dilim dilim aşağı yayılan rûmî oymalı birer taç bulunmaktadır.

Gövdenin üstünde köşeleri yine kalın kavallı, zeminleri hendesî kabartmalı yüksekçe bir kasnak mevcud olub bu da dilimli ve taşkın bir başlıkla nihayetlenmekte, ondan sonra da kurşun kaplı kubbe gelmektedir.

Kapının bulunduğu yüzde köfeki kaplama, yerden 5 metre irtifaa kadar, sütuncukların en ileri bulunduğu hizaya kadar, taşmakta; bu suretle o yükseklikte kavallar bir taraftan kaybolmakta ve ancak bu seviyeden sonra tekrar meydana çıkıp, çatıya kadar tam olarak devam etmektedir. Bu suretle bir taraftan kapı motifi tebarüz ettirilmekte, bir taraftan da saçağa uygun bir istinad noktası teşkil edilmiş olmaktadır.

XVI. asır türbelerinde mu'tad olduğu üzere saçağı veya medhal kubbesini tutmak üzere kullanılan iki mermer sütûnun kaidesinin izi, kapı önündeki sofanın köfeki çerçevesi üzerinde görülmediği gibi, üstlerine gelecek başlıkların izi de beden duvarında mevcud değildir. Esasen çatı sath-ı mâillerinin duvar yüzündeki kurşun yivlerinden aşağıda köfekî taşının, aynı zamanda medhal sayvanının kubbe olmayıp yalnız tavanlı bir ahşab sundurma olduğuna delâlet eden düz kesilmiş çıkıntısının yerden 5 metre yükseklikte olması da böyle bir sütûn tertibatına ihtimal bırakmıyor. Çünkü bu nevi sütûnlar böyle bir türbede 3 metreyi geçmez. O halde paraçollara müstenid bir sayvanın mevcudiyetine hükmetmek lâzım gelmektedir. Kapı sövesi menekşe rengi damarlı Afyon, kemeri bir beyaz mermer bir kırmızı Hereke taşından yapılmıştır. Basık kemer müselleslerinde rûmî oymalar ve bunun üstündeki çukur aynada kitâbe bulunmaktadır. Saçağın böyle yüksekte yapılmış olmasından dolayı kapı üstüne pencere açılamamıştır. Hâricî cebhe yangınlardan epeyi harab olmuş, 1950 deki tamiratta bazı kısımların taşları ufak mikyasta düzeltilmiştir. Kapı cebhesi bunlar içinde en ziyade müteessir olanıdır.

İçerde bu gün kesme taştan başka bir şey görülemiyor; kubbedeki kalem de XIX. asrın kötü bir işidir. Mermer pencere sövelerinden yalnız bir tek takım kalmıştır, o da harabdır; mütebâki altısı tamamen yok olmuştur.

Yerden üst pencerenin yirmi santim aşağısına kadar olan kesme taşlar murçlu olarak bırakıldığı gibi, bu kısım yukarıdan 4-5 santim

daha içeridedir. Gerek kaplama için hazırlanmış bu vaziyet, gerek kapı üzerindeki sağır duvarda, üst alçı pencereler biçimine ve pervazlarına uygun bırakılan çökertmede bakıyye güzel çinilerin bulunması, yerden itibaren 3.5 metrelik bu murçlu kısmın da kâmilen çini ile kaplı olduğuna hükmettirmektedir. Kezâlik, geri kalan yedi üst pencerenin yukarı aynasında ve yan yuvalarındaki çökertmeler de, bu yerler de, hizalarında, kör pencerede olduğu gibi, çini bulunduğunu göstermektedir. Üst pencerelerden sonra, kasnak kaidesi hizasında, 16 dılı'a geçilip, bir sıra püsküllü ve bademli, bir sıra da yalnız bademli istalaktit dolaşmaktadır. Bittabi sekizden onaltıya geçen köşelerdeki taşkınlıklarda istalaktit üç sıraya baliğ olmaktadır.

Kasnak içerden üstüvânî olub, yukarı hizasında, kitâbelerden ibaret daha basit bir istalaktit kuşağı kubbe üzengisine kaide teşkil etmektedir.

Pencere söveleri gibi, kapı etrafındaki iç mermer söveler de bugün mevcud değildir. Üst alçı pencereler son zamanlarda tâmir edilmiştir; altlar harab bir haldedir. Mustatilî ufak şimşir tablalardan mürekkeb müzeyyen pencere kapaklarından üç kanat harab bir halde kalmıştır. Türbede sanduka mevcud değildir. Yalnız kapıdan girince solda, döşeme tuğlalarının kesildiği mezar eb'adında bir boşluk vardır. Bunun etrafına adî moloz taşları dizilerek, kabir yeri işaret edilmiştir. İkinci Hüsrev Paşa'nın başına aid maddî bir işaret te yoktur.

Türbenin Bâlî Paşa sokağı cihetini kesme taştan yapılmış harab bir duvar çevirmekte, diğer cihetler moloz kuru duvarla tahdit edilmiş bulunmaktadır. Türbe bahçesinin içinde «Hüsrev Paşa tekkesi» denilen bir Rifâî dergâhı yakın vakitlere kadar bulunmakta idi. Son şeyhinin babası türbe kapısının karşısında bulunan adî duvarlı, çatılı bir türbede yatmaktadır; yanında da iki kadın sandukası bulunuyor.

Hadîka'da bahsedilmediği halde, bu tekke her halde eski olmalı ki, türbenin sol tarafındaki hazirede hepsi burada mutavattın bir şeyh âilesine mensub olmak üzere Es-seyyid Ârif-i bi'llâh Emin Seyyid Mehmed Dede Efendi, Saliha binti Mehmed Dede, Fatma binti Mehmed Dede, Ayşe binti Mehmed Dede'nin, cümlesi 1109 tarihli olan ufak kabir taşları görülmektedir. Bahçe kapısından girince sağda bir kaç kabir taşı daha varsa da tarihleri son asra aittir.

Evliya'nın ve *Hadîka*'nın bahsettikleri mekteb mevcud değildir. Bâlî Paşa caddesi üstündeki çeşmenin yakınında ve çok defa görüldüğü gibi belki de üstünde olması muhtemeldir. Sivri kemerli köfeki kesme taşından çeşmesi mûtad üslûbdadır; oldukça büyük olmasına rağmen kitâbesi yoktur.

Türbenin yol aşırı karşısında bir murabba'ın iki köşesi kesilip, diğer ikisi kaim zaviye bırakılmak üzre, şimdi mevcud olmıyan bir binanın ucunu teşkil eden kubbeli, köfeki kesme taş duvarlı basık türbede Süleymaniye su yolları eminlerinden neccar Mehmed Efendi yatmaktadır. Kafesleri oyma mermerdendir.

Kitâbe: Kapı kemerinin üstünde, oldukça derin boşluktaki aynada tek satır üstüne مزار خسرو پاشا رحمةالله عليه işaretinden sonra, iki satır üstünde, zeminde yer yer rumî yapraklarla müzeyyen şu kitâbe yazılmıştır:

حق قیامتده عنایت ایلسون(٥) مصطفی آکه شفاعت ایلسون
ایشدنلر دیدیلر تاریخی دائم الله آکه رحمت ایلسون ٩٥٢

Tarih mısraı altında rakamla da 952 işareti olmakla berber, hesaben de 952 (1545) neticesini veriyor. *Sicill-i Osmanî*'de 951 gösterilen bu tarih-i vefatın bir sene sonra olması muhtemel olduğu gibi, *Hadîka*'nın bahsettiği İkinci Hüsrev Paşa'ya da bir işaret yoktur. Burada yatan zatın Sultan Süleyman-ı Kanûnî'nin ikinci vezirlerinden Bosnalı Sokollu Hüsrev Paşa olduğu muhakkaktır.

NOTLAR

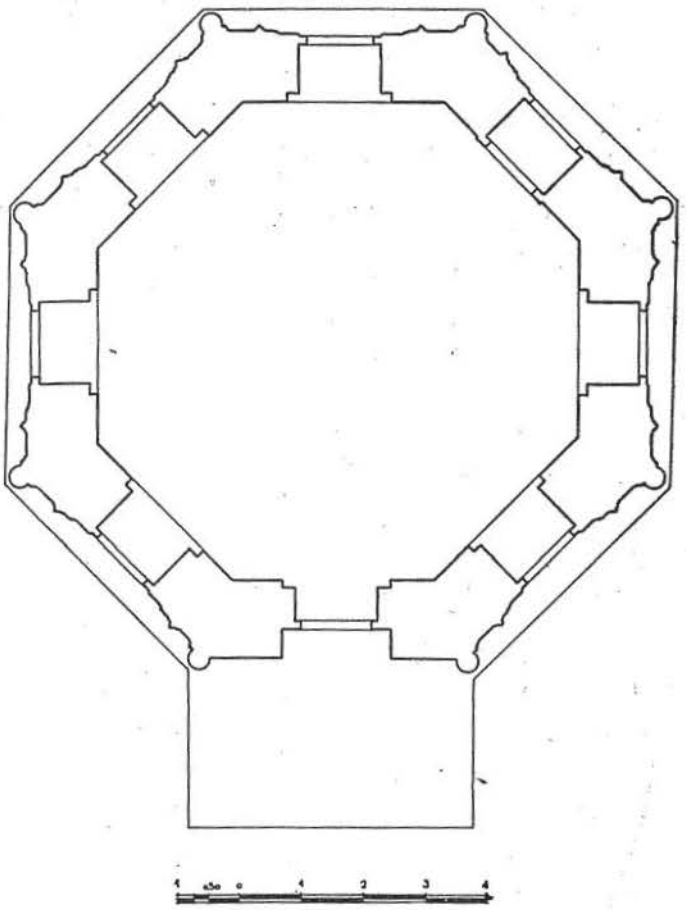
1 Süreyyâ, **Sicill-i Osmânî**, c. II, 272. s.

2 Evliya Çelebi, **Seyahatnâme**, İstanbul 1314, 356-357. s.

3 Ayvansaraylı Hüseyin Efendi, **Hadîkat'ül-cevâmi'**, Hüseyin Sati' Efendi tab'ı, İstanbul, 1281, I, 64.

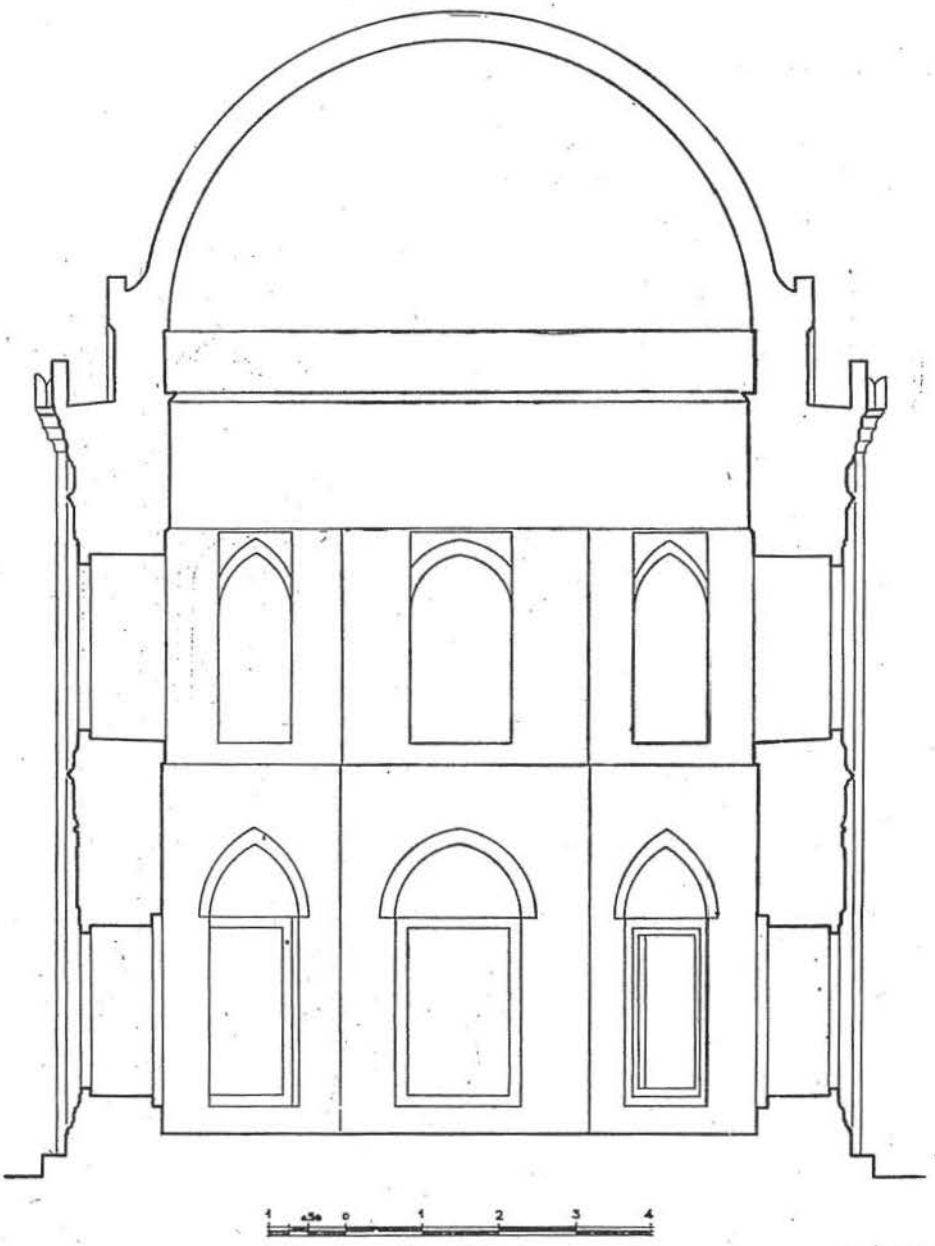
4 **Hadîka**'nın Topkapı Sarayı Müzesi'ndeki yazma nüshasında da aynen böyledir; yalnız orada terceme-i hal yoktur; onu da Hüseyin Sati' Efendinin ilâve ettiği anlaşılmaktadır.

5 Redif olması lâzım gelen bu kelime " بلسون " gibi oyulmuştur. Bu takdirde bir mâna çıkmadığı gibi, vezin de düşüyor. Biz hatanın bir hâk kusurundan doğduğuna kaniiz.

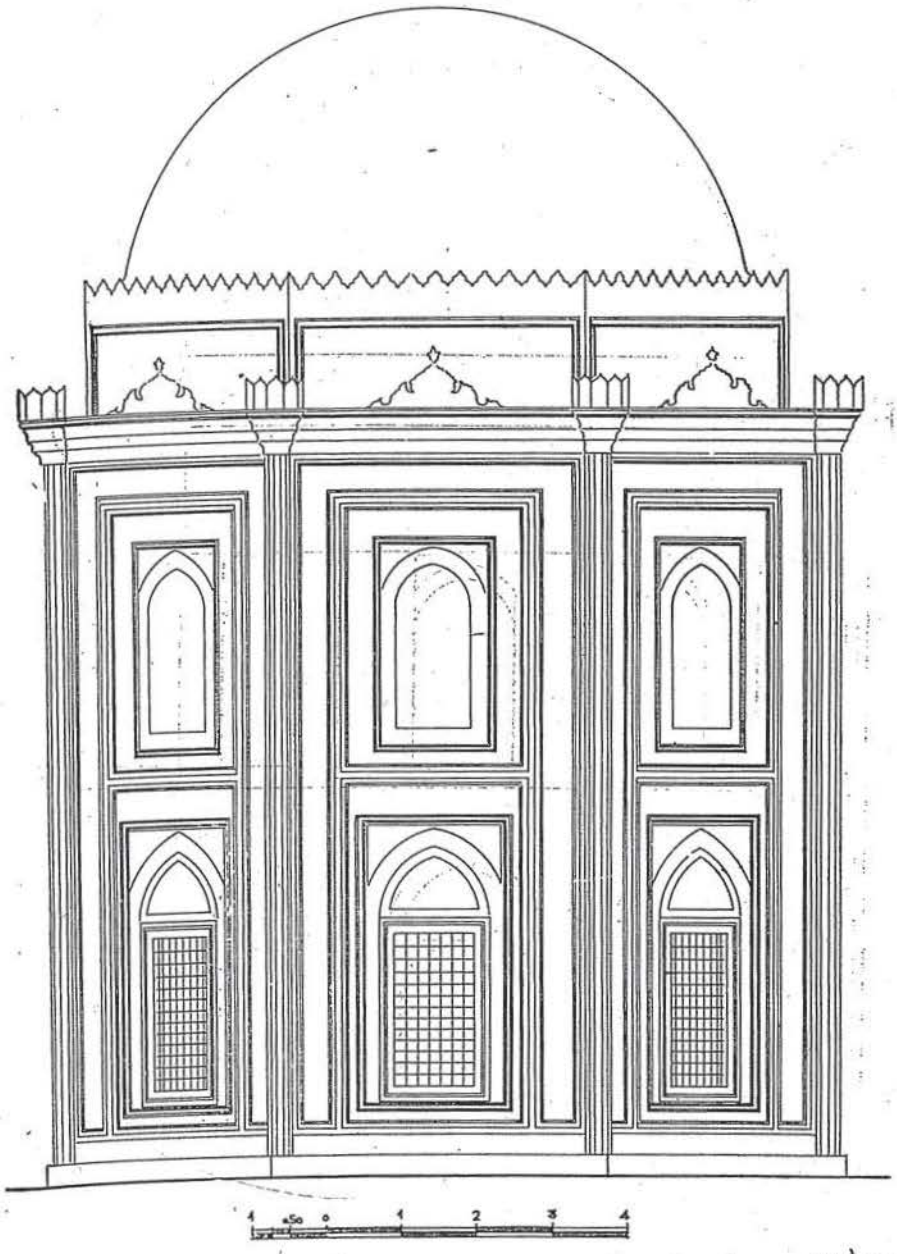
V.MİMAR FATİH ULUERİŞİN

Hüsrev Paşa türbesi plânı.

Y. MİMAR TATİH ULUENGİN

Hüsrev Paşa türbesi makta'ı.

Y.MİMAR TATİH ULUENGİN

Hüsrev Paşa türbesi cebhesi.